

استاد حسین فضایی

اسفندیار معتمدی

معلمان بزرگ
ایران

(۱۳۰۱-۱۳۷۶)

استادان استاد

استاد حبیب‌الله فضایی در سال ۱۳۲۵ از سمیرم به اصفهان رفت و به کسوت روحانیت درآمد و در مدرسه درب کوشک اصفهان حجره گرفت و به تحصیل پرداخت و مدت هشت سال در محضر استادان بزرگ حوزه علمی و دینی اصفهان شاگردی کرد تا به استادی رسید. استادان حوزه که نسبت به او حق تعلیم و تربیت دارند، عبارت بودند از: حاج آقا جمال خوانساری، حاج شیخ عباسعلی ادبی، میدحسن مدرس، حاج شیخ محمدباقر صدیقین، آیت‌الله زند کرمانی و آیت‌الله طیب.

فضایی از این استادان صرف و نحو، منطق، اصول، کلام، فقه و تفسیر آموخت تا آن‌که خود صاحب فضایل علمی و کمال انسانی شد. ایشان ضمن تحصیل در حوزه، تمرین خط و تحقیق در خطوط لوح‌ها و کاشی‌ها و کتیبه‌ها را همچنان دنبال کرد و شاگردی استادانی چون میر‌محمد‌مهدی خلیقی‌پور - استاد خط نستعلیق -، استاد علی‌اکبر کاوه و مرحوم حسن زرین خط را که از استادان بنام خوش‌نویسی معاصر بودند، با افتخار پذیرفت و موفق به دریافت گواهی نامه از اداره هنرهای زیبای کشور شد.

معلمی استاد

استاد فضایی پس از ورود به اصفهان، علاوه بر تحصیل در حوزه، به ادامه تحصیل در مدارس جدید پرداخت و به تدریج مدارک تحصیلی تصدیق، سیکل و دیپلم ششم ادبی را گرفت و

هر زمان فرصتی دست دهد و به اصفهان بروم، از «قطعه نام‌آوران» دیدن می‌کنم و خاطراتم تجدید می‌شود. آخرین بار روز پنجم شنبه ۱۶ شهریور ۹۱ بود. در آن صبح نسبت‌آزاد «باغ رضوان» خلوت بود و می‌توانست با آرامش کامل، خاطرات هر یک از آن هنرمندان در خاک خفته را ببیند. آرمگاه هر که با پیشتر آن‌ها دوست و صمیمی و آشنا بوده‌ام، آرمگاه هر یک به طرز هنرمندانهای ساخته و پرداخته شده و با گل و گیاه و عکسی از آن‌ها تزئین شده است. آن روز، نخست چشمم به عکس رضا ارحام صدر افتاد که شادی‌آفرین بود و آنگاه معلمان نامدار اصفهان از جمله روان‌شادان جعفر نواب‌خش، اکبر جمشیدی، محمد صمدانی، عباس نوائی، علی مظاہری و جواد عریضی، محمد حسن باقی و رئیسی شهرکردی. تا آن‌که چشمم به مزار استاد حبیب‌الله فضایی افتاد. با هر یک از این استادان علم و ادب و اخلاق سال‌ها همکار و مأتوس بوده‌ام.

استاد حبیب‌الله فضایی خوش‌نویس، محقق، معلم و شاعر را برای نخستین بار در سال ۱۳۴۷ در دبیرستان نشاط اصفهان دیدم و جذب صفاتی دل و سادگی روستایی وی شدم. ارادت آنگاه کامل شد که بعداً مدت پنج سال با ایشان در دانش‌سرای راهنمایی اصفهان همکار شدم. آن‌جای فقط مهارت خوش‌نویسی را به دیگران آینده دوره راهنمایی تحصیلی آموختم می‌داد، بلکه ذوق هنری و عواطف انسانی را به آن معلمان که چراغ راه فریاد زندان ایران بودند، القا می‌کرد و در آن‌ها شور و عشق به وجود می‌آورد. استاد فضایی در سمیرم به دنیا آمد. پدرش اهل علم و هنر بود و از همان کودکی «مشق خط» را به فرزند تعلیم داد و شوق خواندن و نوشتن را در او بوجود آورد. استاد همواره از پدر خود به نیکی یاد کرده است: «در سمیرم شب‌نشیی‌های پدرم برایم بسیار جالب بود که با چند تن از اهل ذوق و سواد دیوان اشعار یا شاهنامه را می‌خوانندی یا در بعضی از اشعار به تفھص و بحث می‌پرداختند. کلیه این امور مرا سخت تحت تأثیر قرار می‌داد و بدین ترتیب مشق خط و شوق خواندن کتاب و دیوان اشعار شاعران بزرگ در من فرزنی می‌یافتد».

پدر که ذوق مرا دید سرمشق‌هایی از استادان گذشته که بر زمینه‌های رنگی و زیراشان در خطوط نستعلیق و رقاع و نسخ و شکسته نوشته شده بود در اختیارم گذاشت و من مشغول خط از روی نوشته‌های بزرگان گذشته خوش‌نویسی ایران شدم. هنوز در شیرینی الطاف پدری خویش غوطه‌ور بودم که پدرم در سال ۱۳۱۳ به رحمت ایزدی پیوست و مرا با کوهی از مشکلات تنها گذاشت. پس از آن تکفل خانواده‌ام بر دوش من افتاد و بنده تا دوازده سال، با مکتب‌داری و نویسنده‌گی و آموخت خوش‌نویسی، هزینه خانواده خود را فی‌الجمله تأمین می‌کردم...».

شش گروهاند: ۱. مؤلفان و شاعران؛ ۲. روزنامه و مجله‌نگاران و مقاله‌نویسان؛ ۳. منشیان وزارت‌خانه‌ها، ادارات و مؤسسات مالی و دولتی؛ ۴. دفترنویسان و اسنادنویسان؛ ۵. تابلونویسان؛ ۶. خطاطان و خوش‌نویسان.

شرافت و فضیلت و آداب نویسنده‌گی

«پیامبر اکرم (ص) فرمود: کسی که قلم بتراشد و با آن دریاب علم و دانش چیزی بنویسد، خدا درختی در بهشت به او عطا کند که از دنیا و آنچه در آن است بهتر باشد.»

تعريف، فایده و اهمیت

«جاحظ گوید: خط زبان دست و سفیر دل و دویعه گاه اسرار و دریافتگاه اخبار و نگاهیان اثمار است. خوش‌نویسی ملکه‌ای است که تحت قواعد خاصی انجشتن را با قلم آشنا و توانگر سازد.»

لزوم هنر و تعریف آن

«کلمه هنر یک واژه کهن اوتیایی است و در زبان فارسی از پیشوند (هو) به معنی خوب و واژه‌تر به معنی مردانگی و توانایی ترکیب یافته و (هونر) به معنی (خوب توانایی یا به توانایی) است.»

شرافت و فضیلت خوش‌نویسی

«خطی که همه اوصافش شیرین و استواری اش نمکین و زیبایی اش چشمگیر و هم آهنگی اش بهجت آورده و غلتان و با طراوت باشد دل‌های آن گرایش دارد و جان‌های آن مشتاق است، دیده از دیدنش سیر نگردد و دل از کثرت مراجعه به آن دلگیر نشود. شعر:

دل فسرده ز خط نکو شود شادان
چنان که شاد جهان است از گل خندان
بسان صافی آینه است چهره‌منما
صفای اهل هنر از صفائ خط برخوان»
استاد حبیب‌الله فضایلی در بخش پایانی کتاب تعلیم خط پس از صحبت با استادان معاصر آقایان حاج طاهر خوش‌نویس (تبریزی)، استاد حسن زرین خط... شرحی از برنامه کار خود را چنین نوشتند است:

برنامه فعالیت نگارنده در راه پیشبرد هنر خط در اصفهان به طور اجمالی این بوده است: تعلیم در دستانها و دیارستانها، تعلیم در هنرستان هنرهای زیبا، تعلیم در کلاس آزاد خوش‌نویسی وابسته به انجمن خوش‌نویسان ایران، تدریس خط و قواعد خوش‌نویسی در دانش‌سرای راهنمایی اصفهان و تدوین دو جلد کتاب اطلس خط.

شایان ذکر است که در سال ۱۳۷۱ مجله رشد معلم گفت و گویی مفصل با استاد فضایلی انجام داد که علاقه‌مندان می‌توانند به آن مراجعه کنند.

پس از آن‌که دانشکده ادبیات در اصفهان دایر شد، در سال ۱۳۴۰ موفق به اخذ لیسانس ادبیات فارسی شد. استاد در سال ۱۳۳۶ به استخدام وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش کنونی) درآمد و به دبیری خط و خوش‌نویسی مشغول شد. در سال ۱۳۴۷ با تأسیس دانش‌سرای راهنمایی به تدریس در آن مرکز تربیت معلم پرداخت و معلمانی پژوهش داد که هر یک به شاگردی او افتخار می‌کردند. فضایلی تدریس خود را به مدارس دولتی و مرکز تربیت معلم منحصر نکرد و در سال ۱۳۴۳ کلاس خوش‌نویسی را در اصفهان بنیاد نهاد و شاگردانی تربیت کرد که اکنون هر یک به درجه استادی رسیده‌اند و کار فضایلی را دنبال می‌کنند.

پس از آن‌که دانشکده هنر در اصفهان دایر شد، استاد فضایلی در آن جایز به آموزش ادامه داد و در شورای عالی انجمن خوش‌نویسان ایران عضویت یافت و عضو هیئت امنا و هیئت تشخیص آن شد.

تألیف و تحقیق استاد

استاد فضایلی همواره در کار تحقیق و تألیف و تعلیم بود. در این زمینه، حاصل کار او دو کتاب «اطلس خط» و «تعلیم خط» است. اطلس خط از کتاب‌های مرجع در زمینه تاریخ خوش‌نویسی ایران است که در مراکز و مراجعه هنر و خوش‌نویسی مورد استناد قرار دارد.

کتاب تعلیم خط استاد با پیش‌گفتاری شروع می‌شود که در آن آمده است:

«اطفیل هستی عشق‌اند آدمی و پری
ارادتی بنماتا سعادتی ببری

...

سپس‌ها سزاوار اوست - عمت آله - که مرا توفیق بخشد جلد اول کتاب اطلس خط را که تحقیق در خطوط اسلامی بود به‌پایان و انتشار رساندم و اینکه بیاری او جلت عظمته جلد دوم آن را، که تعلیم خطوط و قواعد آن است، شروع می‌کنم و امیدوار لطف و کرم او چنانم که مورد توجه و بهره‌مندی هنر‌جویان و علاقه‌مندان به این فن شریف قرار گیرد و خدمات نگارنده در راه ترویج و حفظ هنر خط، که یکی از آثار اسلامی است، رنگ کمال پذیرد. و بدين نعمت موفقیت، درود و تحيات خالص خود را تقدیم بارگاه باعزو جاه خاتم انبیا محمد مصطفی و آل گرامش می‌دارم.»

تعلیم خط

نخستین چاپ این کتاب در سال ۱۳۵۶ منتشر شد. استاد فضایلی مقدمه‌ای در ۴ صفحه بر این اثر نوشت که بسیار جالب و آموزنده است. این مقدمه شامل شش مطلب است:

۱. اصناف نویسنده‌گان و اهل قلم
  ۲. شرافت و آداب نویسنده‌گی
  ۳. تعریف، فایده و اهمیت آن
  ۴. هنر در ادبیات
  ۵. تعریف هنر
  ۶. شرافت و فضیلت خوش‌نویسی
- در این جا ز هر مطلب سطري می نویسی تابه اهمیت کار استاد پی ببریم:
- «در ایران امروز نویسنده‌گان و اهل قلم به مفهوم وسیع خود

منابع

۱. تعلیم خط، حبیب‌الله فضایلی، چاپ چهارم، سروش، تهران، ۱۳۶۳. این کتاب را استاد فضایلی در سال ۱۳۵۵ ش/۱۳۹۶ با خط خودش نوشته و به چاپ رسانده است.
۲. آیین فرزانگی، عباس دهکردی.